

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA
INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

56

Nyíregyháza
2023

ATHANASIANA
a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Alapítva 1995-ben

Főszerkesztő:
Ivancsó István

A szerkesztőbizottság tagjai:
Janka György, Szabó Péter, Véghseő Tamás, Vincze Krisztián

A szerkesztőség címe:
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu
szentatanaz@szentatanaz.hu

Postacím:
H-4401 Nyíregyháza, Pf. 303

Felelős kiadó:
dr. Odrobina László mb. rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2023

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

BARTHA ELEK

A búzaszentelés szokásai és hagyományai

ELEK BARTHA: Customs and Traditions Associated with the Blessing of the Wheat

Blessing the village fields – the blessing of the wheat – is rooted in tradition going back several millennia. Over time, it became an integral part of Christian religious practice, and now it is an organic component of both the Latin- and the Byzantine-Rite. The Hungarian Greek Catholic community cherishes and continues this millennia-long tradition, preserving, proclaiming and transmitting its message from year to year.

Szent György napja az európai keresztény népek folklórhagyományában az időponthoz kapcsolódó népi hiedelmekről és rítusokról ismert. A tradicionális kultúra főként az állattartáshoz fűződő hiedelmeket és szokásokat őriz, amelyek a tavaszi időszak mindennapjaival, Közép-Európában, így a Kárpát-medencében is elsősorban a tavaszi első kihajtással állnak összefüggésben. A nap rítusainak másik része az agrárkultúra kultikus megnyilvánulásai közé tartozik, amely így tekinthető a tágabban értelmezett agrárkultusz mágikus és szakrális tavaszkezdő időpontjának. Sok helyen ilyenkor került sor a határ körüljárására, a kutak megtisztítására, határjelek megújítására.¹ Mind a római, mind a görögkatolikus szertartásban a határ megáldására kerül sor ezen a napon² vagy a naphoz közeli időpontban.

A határ, a gabonaföldek egyházi megáldása (lat. *litaniae maiores*), népszerű nevén *búzaszentelés* napja a latin szertartásban április 25-e, Szent Márk, a bizánci szertartásban április 23-a, Szent György napja. Eredetileg tavasszal, a húsvéti időben tartottak bűnbánati-áldáskérő körmenetet a természeti csapások elhárítására. A hagyomány szerint a 4. század közepén Liberius pápa rendelte el a pogány *amburbalia*-ünnep helyettesítésére. A búzaszentelő processzió meglétére Európa nyugati feléből a 9. századtól ismerünk adatokat. Magyarországon az ilyen körmenetekről a középkor óta vannak ismereteink. Ezek a körmenetek a templomból indultak a határba. A szertartás kitűzött helyszínére érve került sor a mező megáldására, majd a menet visszatért a templomba.³

Már a korábbi évszázadokban szokás volt, hogy a szentelési szertartás közben vagy azt követően a hívek téptek a friss, még zöld gabonaszálakból, amelyeknek a néphagyomány szentelményi erőt tulajdonít. Népi alkalmazásáról, a Márk-napi búzakoszorú gyógyításra, varázslásra való felhasználásáról először a 17. századból

¹ BÁLINT SÁNDOR, *Ünnepi kalendárium*, Budapest 1977, I. köt., 314.

² A latin rítusúak a határszentelést Szent Márk-napon, április 25-én tartják.

³ BARTHA ELEK, „Búzaszentelő körmenet”, in DIÓS ISTVÁN (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 1993, II. köt., 124–125.

vannak adataink. A gabonából a hívek a templomi lobogókra és a keresztre koszorúkat fontak, sokan haza is vittek belőle néhány szálát. A körmenetek megtartása Magyarországon az 1948-as kommunista fordulat után háttérbe szorult. A pártállami diktatúra évtizedeiben a hitéleti tevékenységek szigorú korlátozásának köszönhetően inkább elszigetelten, néhány észak-magyarországi faluban gyakorolták tovább. Mivel a processziókat tiltották, azok hatósági engedélyezése nagy nehézségekbe ütközött, az egyházközségek többségében a szertartás beszorult a templom falai közé. A rendszerváltás ebben jelentős változást hozott, az ezredforduló előtti és az azt követő években újból széles körben gyakorlattá váltak a búzaszentelési processziók.

Ezzel párhuzamos, hogy a II. Vatikáni Zsinat utáni törvények szerint a szentelési szertartást a templomban végzik, ahol a pap a mezőről hozott vagy az erre az alkalomra csíráztatott búzát áld meg. Ebben a formában a szentelés tárgya, maga a búza (helyette sok helyen rozst találunk) a korábbinál hangsúlyozottabb szerepet kap. Búzaszentelés a Szent Márk- vagy Szent György-napi időpontokon kívül más alkalmakkor is előfordult, így a bánsági magyaroknál például Péter-Pál napján szenteltek.

A búzaszentelés hagyományos formáinak megváltozása jórészt érintetlenül hagyta azokat a szokásokat, amelyek a szentelt búza népi felhasználásával kapcsolatosak, és alig változtak a 20. század elejéhez képest. Az asszonyok a szentelt búza fűvét az imakönyvükben tartják, a férfiak korábban a kalapjuk mellé tűzték. Szeged környékén a koszorúkat a búzaföld négy sarkában rejtették el, hogy megóvják a termést a jégtől. Ugyanitt a 19–20. század fordulójának éveiben kenyérsütéskor néhány szálát a kovászbába tettek, hogy jobban kelesszen. A magyar nyelvterületen sokféle szokás volt, hogy a szentelt búzát a vetőmag közé keverték, viharok idején pedig még a 20. század végén is a tűzre vetették, vagy a villámcsapás elleni védekezésül az eresz alá dugták. A Palócföld katolikus falvaiban a jószágnak is adtak belőle, és még napjainkban is több helyen megtalálható a szentelt búza a hagyományosan berendezett parasztszobában a szentképek mögé tűzve.

Görögkatolikus vidékeinken Szent György nagyvértanú napjához elmaradhatatlanul hozzákapcsolódott, és annak ma is része a határok megáldásának egyházi és laikus szokáshagyománya, a búzaszentelés. A naphoz és a rítushoz kapcsolódó szokásfolklor fő vonásaiban nem sokban tér el a római katolikus gyakorlattól, helyi szinten ugyanakkor minden közösségben a hitélet önálló jelentést hordozó, sajátos tartalmi elemekkel rendelkező, számos településen kifejezetten látványos megnyilvánulása.

A 20. század első felében a Cserehát falvaiban a határban végezték a szentelést, ahová a hívek processzióval vonultak ki papjuk vezetésével a templomból. Irotán attól kezdve, hogy a körmeneteket rendőrségi engedélyhez kötötték, más falvakhoz hasonlóan a szertartás a templomkertbe szorult vissza. Előzőleg a búzából koszorúkat fontak, amelyeket a szentelés végén ráakasztottak a *vezérkeresztre*, a templomi lobogókra és a pap kezében lévő *kézikeresztre*. A szertartás végén

keresztcsokolás következett, majd a hívek téptek a maguk számára a megszentelt búzából.⁴

Rakacán a *mezőszentelés* alkalmával az 1950-es évekig processzióval vonultak ki a hívek a Viszló felé eső gabonatáblákhoz. Az út mentén egy kápolna állt, mellette az évek során több alkalommal is tartottak búzaszentelést. A leányok még előző nap feldíszítették a lobogókat és a keresztet *télizöldből* font koszorúkkal és fehér szalagokkal. Mindegyik lobogóra három koszorú került, kettő a két szélére, egy pedig középre. A kis keresztre egy koszorút akasztottak. Ez a díszítmény egészen az aratásig vagy pünkösdig megmaradt, akkor leszedték és elégették. Az ötvenes évektől, amikor a körmenetek megtartását engedélyhez kötötték, a helyi körmenetek megszűntek, attól fogva a szentelések helyszíne a *Kocsán-féle kereszt* volt, majd a szertartás a *templomkörbe* korlátozódott.⁵

A Bódva völgyében a római és görögkatolikusok a maguk emléknapiján a múltban egyaránt megtartották és ma is tartják a búzaszentelést. Emellett mindkét rítus követőinek körében éltek a Szent György-napi hiedelmek és szokások. Mindkettő jól illeszkedik a húsvéti ünnepkör tavaszi szokásrendszerébe. A 20. század húszas éveiben Tornahorvati és Ájfalucska (ma Szlovákia) lakói körmenettel, kereszttel és zászlókkal vonultak a templomból a közeli búzaföldre. A keresztre és a lobogókra a lányok és asszonyok a zsenge búzából koszorúkat fontak. A szertartás során a pap a négy égtáj irányában megáldotta a határt. Ezt követően a hívek téptek maguknak a sarjadó búzából, amit aztán az imakönyvükbe téve őriztek a következő évi Szent György-napig. A szokás túlélte a II. világháborút követő vallásüldözést, a körmenetek korlátozásának évtizedeit, és még a rendszerváltás idején is része volt a helyi görögkatolikus hitéletnek. A megszentelt búzaszálakat a virágvasárnapi szentelt barkával együtt zivatarok idején a tűzre vetették.⁶

A zempléni Komlósán a múlt század hetvenes éveiben április 23-án, Szent György napján a hívek a templomból processzióval, egyházi énekeket énekelve vonultak ki egy közeli búza- vagy rozstáblához. A határ megáldásának szertartása után a pap egy külön erre a célra sültött proszforát négyfelé vágott, majd átadta a kurátornak. A kurátor mind a négy darabkát egy-egy fehér selyempapírba csomagolta, majd a négy égtáj irányában a földre ásta. A papírba csomagolás célja az volt, hogy a szenteltet megóvja a földdel való közvetlen érintkezéstől. A szentelési szertartás végeztével a hívek téptek néhány szálát a búzából, amit azután hazavittek. A férfiak a szentelt búzát a kalapjukra tűzték, az asszonyok az imakönyvükbe, énekes könyvükbe tették. Ebből a szentelt búzából font koszorúkkal díszítették a templomi lobogókat és a processziós keresztet is. Azoknál a házaknál, ahol szarvasmarhát tartottak, tettek néhány szál szentelt búzát a jószág takarmányába. A júniusi János-

⁴ Csiszárík János szíves közlése.

⁵ Kisfalusi János szíves közlése. Idézi BARTHA ELEK, *Görög katolikus ünnepeink szokásvilága*, Debrecen 1999, 133–134.

⁶ BARTHA ELEK, „Adatok a Boldva-völgy vallási néprajzához”, in BODNÁR MÓNICA – RÉMIÁS TIBOR (szerk.), *Tanulmányok a Boldva-völgy múltjából*, Putnok 1999, 453–454.

napi virágszentelésre vitt *tisztesfű*-csokorba is került néhány szál a szentelt búzából, ami így része volt annak a főzetnek, amit a szentelt virágokból készítettek a tehenek számára.⁷

Baskón az 1980-as években a szentelés napjának reggelén a harangozó búzakoszorút kötött a keresztre és a templomi lobogókra. A lobogókat a processzió során férfiak vitték, a keresztet leányok vagy fiatal legények. A kurátorok égő gyertyákkal a kezükben vonultak. A szertartás során a pap a határral együtt a gyümölcsösöket és a kerteket is megáldotta, hogy a jégverés ne árthasson nekik. A szentelésről hazavitt zöld búzaszálakat vihar idején a tűzbe vetették, de adtak belőle a beteg jószágnak is. Szokás volt itt az is, hogy a János-napkor szentelt *tisztesfű* közé tették, amit a szarvasmarha takarmányába kevertek.⁸

Dámócon a múlt század közepén, egészen a helyi termelészövetkezet létrehozásáig, a *kolhozosításig* az *Ócskafalu* végében vagy a *Darvason* lévő keresztnél szentelték a rozsföldet, a *gabonát*. A letépett zöld gabonaszálakat az imakönyvbe tették, vagy a frissen kikelt baromfi ételébe kevertek. Azokat a legényeket, akik a templomi lobogókat vitték, a bíró a szertartás után a helyi kocsmában egy áldomásra látta vendégül.⁹

Nyíraczádon a két világháború közötti években Szent Györgykor processzióval vonultak ki a hívek valamelyik helyi gazda közeli búzaföldjére. A menet élén a zászlókat és a kiskeresztet vitték. Minden évben más gazda földjén tartották a szertartást. Nemcsak görögkatolikusok mentek, de a visszaemlékezések szerint sok református is részt vett a szentelésen. A megszentelt búzából néhány szálát az imakönyvükbe tették, de nagy vihar esetén a tűzbe is vetettek belőle, hogy óvja a házat a villámcsapástól.¹⁰ A szentelést évről évre a rendszerváltást követően, az ezredforduló után a korábbiakhoz hasonlóan gyakorolják.

Nyírvasváriban a múlt században, egészen a hetvenes évekig Szent György napján processzióval vonultak a templomból a búzatablához. A menet élén a Mária-lányok vonultak a Szűzanya képével, őket követték a lobogók, a pap, a kántor, majd a hívek. A templomhoz közeli búzaföldön egy asztalt oltárként feldíszítettek. Amint kiért a menet, a lányok letették a képet, búzából koszorút fontak rá és a lobogókon lévő keresztekre. A szertartás után a hívek téptek néhány búzaszálát, amit az imakönyvükbe tették, és a házukban helyeztek el. Az ezredforduló után már a templomban szentelik a búzát, amit az egyháztanács tagjai szereznek be. A hívek a szent Liturgiáról való távozásukkor vesznek belőle.¹¹

⁷ BARTHA ELEK, *A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban*, Debrecen 1980, 82.

⁸ ERDEI SÁNDOR, *Az esztendő néprajza Baskón*, (Szakdolgozat, DENIA 2081), Debrecen 1982, 46.

⁹ Siska József gyűjtése, idézi BARTHA ELEK, *Görög katolikus ünnepeink szokásvilága*, Debrecen 1999, 133.

¹⁰ TELENKÓ BAZIL, „Vallások együttélése Nyíraczádon”, in UJVÁRY ZOLTÁN (szerk.) *Nyíraczád története és néprajza*, Debrecen 2001, 660.

¹¹ JUHÁSZ ESZTER, *A vallásos élet, a hagyományok őrzése és átörökítése egy nyírségi faluban*, (Szakdolgozat, Debreceni Egyetem), Debrecen 2018, 50.

Nyírlugos és Bátorliget görögkatolikus közösségében a határ megáldásához a legutóbbi időben egy újabb hagyomány is kapcsolódott: ugyanezen a napon áldja meg a pap a mezőgazdasági munkagépeket. Nyírlugoson ez a kezdeményezés igazi városi ünnepévé vált, s a felsorakozott gépek megáldását azok ünnepélyes felvonulása követte. Bátorligeten 2023-ban az ünnepség püspöki részvétellel zajlott.¹²

Debrecenben a görögkatolikus hívek kezdeményezték, hogy több évtizedes szünet után újra ünnepélyes keretek között áldják meg a határt. 1997-ben a Szent György-napot követő vasárnap nagy számban, sokan autóbusszal vonultak ki a Debrecen – Bellegelő területén lévő búzaföldre, ahol sor került a szentelésre.¹³

Az Érmelléken is felújított formában lehet találkozni a búzaszenteléssel. A korábbi hagyomány tovább él, új elemekkel, funkciókkal kibővülve. Az Érmelléki Gazdák Egyesületének szervezésében Érmihályfalván a város Nagyvárad felőli bejáratánál áldották meg a határt 2023 Szent György napján. A szentelés társadalmi esemény is volt, nemcsak a városból, de a környékbeli településekről: Érmihályfalváról, Érsemjénből, Székelyhídról, Paptamásiból, Értarcsáról, Asszonyvásáráról, illetve Hegyközcsatár gazdatársadalmából is érkeztek résztvevők. A meghívott vendégek között a gazdatársadalom vezető tisztségviselői szerepeltek, a szertartást a három helyi történelmi egyház (római katolikus, görögkatolikus, református) lelkészei végezték. A ritust kulturális program zárta, majd a résztvevőket agapéra invitálták.¹⁴ Az érmelléki példa jól mutatja azt a jelenséget, hogy a búzaszentelés, a határok megáldása a szakrális hagyomány diffúziója révén görögkatolikus, katolikus szertartásból – annak szakrális tartalmát megőrizve – ökumenikus, a helyi társadalom egészét megérintő hagyományá terebélyesedik.

A határ megáldása, a búzaszentelés több évezredes hagyományban gyökerezik. Az idők során a keresztény hitélet szerves részévé vált, és mind a latin, mind a bizánci rítus elválaszthatatlan része. Ezt az évezredes hagyományt őrzi és viszi tovább a magyar görögkatolikus közösség, megtartva és évről évre kinyilvánítva, átörökítve annak üzenetét. A szokás megjelenési formáját tekintve pedig a hitüket gyakorló generációk időről időre a maguk mindennapi életéhez, változó gazdasági, társadalmi környezetéhez alakítják.

¹² <https://www.nyirgorkat.hu/?q=hir&id=6357>

¹³ TELENKÓ BAZIL, „Újjáéledt hagyományok – a búzaszentelés”, in *Békesség* 1998. április.

¹⁴ <https://www.erdon.ro/helyi-kozelet/2023/05/buzaszentelesi-unnepseget-tartottak-ermihalyfalvan>

